

Lezing door drs. J.D.W. Eerbeek, hoofdpredikant ministerie van Veiligheid en Justitie en voorzitter Exodus Nederland, op de landelijk conferentie over "God en ons geweten", thema: "Wie heeft er nog een geweten?" georganiseerd door de Confessionele Vereniging op 18 april 2012, gebouw De Schakel te Nijkerk

Van gewetenloze naar gewetensvolle daden

Van gewetenloze naar gewetensvolle daden.

In mijn bijdrage wil ik u meenemen hoe te komen van gewetenloze naar meer gewetensvolle daden. Ik begin met een voorbeeld uit de praktijk. Het vond plaats in een Exodushuis, waar ex-gedeteneerden na hun detentie worden begeleid op een nieuwe levensweg. Iedere week worden daar thema-avonden gehouden. Op één van die thema-avonden bereidde ik een kerkdienst voor waar de bewoners van Exodus aan mee zouden werken. De schriftlezing ging over de vraag van Jezus aan vissers om 's morgens vroeg de zee op te gaan. (Lucas 5:1-11) Ik citeer uit mijn boek 'Een misdadiger is meer dan zijn delict'.

Ze waren net teruggekeerd en ze hadden niets gevangen. Alles wat ze gedaan hadden was voor niets geweest. Ze hadden net zo goed thuis kunnen blijven. En dan zegt Jezus: 'Vaar naar diep water en gooi jullie netten uit om vis te vangen'. (Lucas 5:4)

Wat Jezus op die morgen aan de vissers vraagt ligt absoluut niet voor de hand. Het klinkt zelfs wereldvreemd. Want de nacht was bij uitstek de tijd om te vissen. En als je dan niets hebt gevangen, dan zou het 's morgens zeker niet lukken. Jezus spreekt dus tegen hun ervaringswerkelijkheid in.

En dan gebeurt er iets opmerkelijks. We zien dat de vissers, tegen beter weten in, opnieuw de zee op gaan. Waarom doen ze dat? Waarom gaan ze tegen de ervaring in die ze in heel hun vissersbestaan hebben opgebouwd, al generaties lang? Waarom doorbreken ze het bekende patroon?

Simon zegt tegen Jezus waarom ze het doen.

Hij zegt: 'Meester, de hele nacht hebben wij ons ingespannen en niets gevangen.

Maar als U het zegt, zal ik de netten uitwerpen.' (Lucas 5:5) Hij doet het niet omdat hij er zélf in gelooft, maar hij doet het op gezag van Jezus.

Zonder het bijbelgedeelte te noemen stelde ik het thema (iets nieuws gaan doen) bij de bewoners aan de orde. Ik begon met iets uit hun eigen ervaring.

'Stel: je komt vrij uit de gevangenis. Het is nog 's morgens vroeg. En je gaat naar de eerste de beste koffietent in de buurt. Je bent daar samen met een aantal mensen die ook vrijgekomen zijn. Je hebt al vaker in de gevangenis gezeten en je hebt je ervoor ingezet om een nieuw leven op te bouwen, maar het is je nog nooit gelukt. Het brak je al gauw weer bij de handen af. Je hebt dus niet veel verwachtingen. En dan ineens komt er iemand binnen en die zegt: "Ga met mij mee, want ik kan je helpen om een nieuwe toekomst op te bouwen." Wanneer zou je hem geloven, tegen je ervaring in dat het allemaal toch niets oplevert?'

We kregen een heel gesprek met elkaar over vertrouwen. Iemand zei: 'Geloof in jezelf kan ontstaan, omdat iemand anders geloof in jou heeft'.

In het verloop van het gesprek kwamen we op de vraag hoe je, op zoek naar werk, omgaat met je verleden. 'Zeg je ook dat je gezeten hebt in een sollicitatiegesprek?', vroeg iemand. Een van de meiden in de groep die voor een heel zwaar delict veroordeeld was, zei: 'Ik zeg het. Ik kom ervoor uit. Ik sta voor mijn eigen leven. Om verder te komen moet je achter je laten wat geweest is. Daar heb ik voor gezeten. En dan moet het afgelopen zijn.'

Een van de mannen in de groep, Bram, reageerde direct. 'Hoe kun je zeggen dat je staat voor wat je hebt gedaan? Ik heb ook gezeten, maar ik kán er niet voor staan. Ik lig er nog iedere nacht wakker van. Het vliegt me aan. Het laat me niet meer los. Ik kom er niet verder mee. Je

moet eerst diep in jezelf gaan om te genezen. Anders komt het nooit goed. Maar dat is nou net wat ik niet durf.'

Nog nooit eerder was ik zo sterk bepaald bij de oproep van Jezus om naar diep water te gaan. Je kunt letterlijk naar diep water gaan zoals de vissers. Maar je kunt ook figuurlijk naar diep water moeten gaan, zoals Bram dat wist.

Einde citaat.

Van gewetenloze naar gewetensvolle daden.

Sinds 1979 werk ik in het justitiepastoraat. Eerst 20 jaar in de gevangenis in Den Bosch, Vught en Scheveningen en daarna sinds 1998 als hoofdpredikant op het ministerie van Veiligheid en Justitie.

In Scheveningen werkte ik in het Huis van Bewaring aan de Van Alkemadelaan. Daar zijn mensen ingesloten die worden verdacht van een strafbaar feit.

Ik werkte ook in de gevangenis, daar zitten mensen die afgestraft zijn. De gevangenis in Scheveningen was destijds de zwaarste gevangenis van Nederland met drie categorieën mensen: gemeenschapsongeschikt, vlucht-gevaarlijk, en gemeenschapsongeschikt én vluchtgevaarlijk. Veel gedetineerden daar hadden jarenlange gevangenisstraffen voor de boeg, niet alleen in Nederland, maar ook in het buitenland.

In de gevangenis en in het Huis van Bewaring heb ik mensen meegemaakt met een volstrekt afwezig geweten, een enigszins ontwikkeld geweten en ook gewetensvolle mensen.

Bij de meeste mensen kwam ik wel iets tegen van een besef van goed en kwaad. Echter niet altijd breed ontwikkeld.

Een van de gedetineerden, een heel aardige man, ontmoette ik in de gevangenis en hij woonde later in één van de Exodushuizen. Zijn geweten in de omgang met anderen was zeer en zeer beperkt. Hij vertelde hoe hij was opgegroeid. Zijn moeder was prostituee. Ze prostitueerde zich in hun woonkamer. Later was hij in een kindertehuis terecht gekomen. Als hij in zijn bed plaste, moest hij met zijn blote voeten op het koude steen gaan staan.

Als bewoner in het Exodushuis was hij niet te handhaven. Hij was op geen enkele wijze in niets te vertrouwen. Er was wel een glimpje goeds, als je goed keek. In het eetcafé, dat met het Exodushuis verbonden was, zorgde hij altijd dat een van de meest kwetsbare ouderen die daar ook kwam eten, haar toetje kreeg.

Gestoorde gewetensfuncties heb ik bij mensen gezien vanwege allerlei oorzaken. Ik noem er een paar.

1. De gang van hun leven. Veel gedetineerden zitten niet alleen vast in de gevangenis, maar ook in hun eigen levensverhaal.

2. Psychische of psychiatrische problemen. Veel gedetineerden hebben een complexe problematiek op persoonlijk en maatschappelijk gebied.

Op het persoonlijke vlak gaat het onder meer om achterstanden in persoonlijke ontwikkeling, in relationele en sociale vaardigheden en in scholing, onvermogen tot het kunnen voeren van een eigen huishouding, instabiliteit in de dagelijkse levensverrichtingen, verslavingsproblematiek, problematiek met betrekking tot het omgaan met de eigen religieus-culturele achtergrond, motivatie- en zingevingproblematiek, het ontbreken van duurzame significante contacten, eenzaamheidsproblematiek.

Gedetineerden ontmaskerd:

80% doorsneegedetineerden 5 probleemfactoren

15% zeer actieve veelplegers 9 probleemfactoren

5% doorgedraaide veelplegers ruim 10

15 – 30% verstandelijk beperkten (Pastorale Verkenningen maart 2012 Pierre Smeets).

Zelfreflectie zeer beperkt. Inzicht krijgen moeizaam. Negatief zelfbeeld.

Bij de maatschappelijke voorwaarden gaat het om het ontbreken van werk, het ontbreken van huisvesting, het sociaal milieu, het ontbreken van voldoende steunende contacten, het strafblad, onvoldoende toegankelijkheid van bestaande voorzieningen.’ Zij bevinden zich in een vicieuze cirkel, waar ze zich op eigen kracht niet uit kunnen bevrijden.

3. De groep waartoe ze behoren.

4. Het gedrag, de automatismen die ze hebben aangeleerd. Bijvoorbeeld agressief gedrag als een reflex of verslaving, gokken, uitgavenpatroon.

Waardigheid en verantwoordelijkheid

In het Handboek voor het Justitiepastoraat hebben oud-hoofdaalmoezenier van Iersel en ik als kern van het justitiepastoraat aangegeven: de mens in zijn waardigheid (p. 173 ev).

Ik citeer: “Ieder mens heeft waardigheid. In de (Joods-)christelijke traditie ziet men deze waardigheid verankerd in de relatie van de mens met God. De hele bijbel door is dat te zien. God schiep de mens als zijn evenbeeld (Gen. 1:27) en de mens is kind van God (Mt5:44-46). Het gaat dus in de christelijke traditie om een voorgegeven waardigheid, die niet afhankelijk is van de individuele mens, niet van iemands prestaties, maatschappelijke status of kwaliteit van leven.

In die principiële menselijke waardigheid ligt voor het justitiepastoraat de basis om ieder mens aan te spreken op zijn of haar verantwoordelijkheid, ten opzichte van God, zichzelf, andere mensen, de schepping. De kern is: ieder mens is verantwoordelijk en heeft als geschapen mens een vrije wil om die verantwoordelijkheid inhoud te geven. (Ik laat hier even liggen dat wij in de christelijke traditie aan die vrije wil invulling geven in relatie met God).”

Menselijke waardigheid in christelijke zin schept de vrijheid van de mens. Die vrijheid is wezenlijk voor de mens en daarmee brengt het justitiepastoraat een existentiële boodschap de gevangenis in.

Vrijheid kan dus zelfs in de extreme onvrijheid van de gevangenis worden beleefd, stellen wij in het Handboek.

In het rooms-katholiek en protestants justitiepastoraat hebben wij op grond hiervan als centrale overkoepelende beleidslijn gekozen voor herstelgericht pastoraat.

Herstel van de gedetineerde en zijn leven in al zijn relaties: met zichzelf, slachtoffers, familie, samenleving.

Een belangrijke basis daarvoor is zijn/haar relatie met God. Geloof en levensbeschouwing spelen een heel belangrijke rol in de oriëntatie van gedetineerden. Wetenschappelijk onderzoek heeft dat aangetoond. Gedetineerden geven allerlei diepgaande thema's aan: religieus, existentieel, relationeel, persoonlijk, maatschappelijk en justitieel.

Als veelvoorkomende gesprekstema's worden door de justitiepredikanten genoemd: geloof en zingeving, toekomst, relaties, levensvragen, detentie, persoonlijke geschiedenis en levensverhaal, identiteit en diverse thema's zoals psychische problemen, eenzaamheid, spanning, ziek zijn, verslaving, omgaan met behandelingsprogramma's, omgaan met agressie, angst, vertrouwen en verloren vertrouwen en actualiteiten. Bovenaan staat hun vraag: hoe een goed leven te leiden.

Vormt straffen beter het geweten dan therapie, is één van de vragen van deze conferentie. Ik denk dat het gaat om de invulling die we aan de straf geven. Het gaat om én én: enerzijds gaat het om vergelding en anderzijds gaat het bij de straf ook om herstel van het leven. Gewetensvorming is daarbij zeer essentieel. Als verantwoordelijke mensen moeten we leren kiezen voor het goede en tegen het kwade. Het rechte pad leren gaan. Het pastoraat kan daar een belangrijke bijdrage in leveren.

Ik noem ten slotte in vijf punten de bijdrage die het pastoraat kan leveren om te komen van gewetenloze daden naar meer gewetensvolle daden.

1. Aanvaarding. Wezenlijk voor het pastoraat is dat je als mens aanvaard bent. Hoe je leven ook gelopen is, je valt nooit buiten de liefde van God.

Een gedetineerde die ik al langer kende en die net weer vast zat, was ineens veel opener dan in vorige detenties. 'Vorige keer bent u met bloemen van mij naar de begrafenis van mijn oma geweest', zei hij. 'U weet wie ik ben, u kent mijn familie.' En het contact dat vroeger nooit helemaal open was, werd nu wel heel vertrouwelijk. Hij vertelde precies hoe het gegaan was met zijn leven en hoe hij tot zijn delict gekomen was.

Een ex-gedetineerde uit een Exodushuis zegt erover:

"Ik vertel tijdens de voorlichting altijd dat niemand wordt geboren als crimineel, dat het altijd een keuze is die je maakt. Ervaringen in je jongste kinderjaren zijn ook essentieel voor hoe je deze keuzes leert maken.

Ik ben mezelf gaan beschermen door te verharderen, steeds minder te voelen, steeds slechter te gaan leven. Ik waarschuw tijdens de les daarom ook altijd: sluit je niet af, blijf altijd praten, als je pijn of verdriet hebt, zoek dan naar iemand met wie je dat wel kunt delen."

(nieuwsbrief Exodus Den Haag, maart 2012)

2. Een heel belangrijke rol in het justitiepastoraat heeft de gevangeniskerkgemeenschap van buiten met de vrijwilligers. De vrijwilligers zijn in hun gaan achter de muren een vorm van genadeverklaring. In de handdruk die ze geven, in de koffie die ze schenken, in het lied dat ze samen met de gedetineerden zingen laten ze zien dat 'je wel ingesloten bent, maar niet buitengesloten'.

Die belangeloze aanwezigheid van vrijwilligers in de gevangeniskerk is heel vaak een begin van heroriëntatie. Zo kan de kerk in de gevangenis een plaats zijn om te pionieren met nieuw leven, persoonlijke ontwikkeling en gewetensontwikkeling.

Er kan in mensen in de gemeenschap van de kerk een verlangen groeien om iets nieuws van hun leven te maken. Ze kunnen aangesproken worden door God om naar diep water te gaan en hun netten opnieuw uit te zetten. Dat gebeurt in de concrete aanvaarding en in het concreet op weg zijn met mensen van buiten.

3. Als het gaat om persoonlijke ontwikkeling en gewetensontwikkeling heeft het justitiepastoraat 4 inzetten.

1. Het versterken van de persoonlijke identiteit. Jezelf bewust zijn van je eigen identiteit is nodig om te kiezen tussen goed en kwaad.

2. Verantwoordelijkheidsbeleving

De gevangenis kerk kent een geheel eigen oefenmogelijkheid om verantwoordelijkheid te oefenen.

Helemaal aan het begin van mijn loopbaan had ik in het Huis van Bewaring een speelgoedproject. Met gedetineerden restaureerden we gebruikt speelgoed voor een kindertehuis voor straatkinderen in Napels.

Op zondag werd het gerestaureerde speelgoed ingebracht in de dienst van de gaven. De inbreng van onze kerkgemeenschap in de dienst van de kerk in de wereld. En wekelijks foto's zien van het speelgoed dat door de kinderen werd gebruikt. Om te zien waar je het voor doet.

3. Binding met de samenleving

Een van de belangrijkste criminogene factoren is het ontbreken van binding met de samenleving. De kerk in de gevangenis is verbonden met de kerk buiten de gevangenis (kerken met stip) en kan bijdragen aan het versterken van binding.

4. Perspectief

In de met het justitiepastaat verbonden nazorgprojecten als Exodus kan men concreet werken aan nieuwe keuzen, nieuw gedrag en een nieuwe levensweg.

Exodus heeft een samenhangend begeleidingsaanbod uitgaand van de complexe problematiek en gericht op alle levensgebieden: wonen, werken, relaties en zingeving.

5. Inlevingsvermogen. Voor gewetensontwikkeling en verantwoordelijkheidsbeleving is inlevingsvermogen van groot belang. Veel gedetineerden hebben geen inzicht in wat misdaden voor slachtoffers betekenen. Dagblad Trouw meldde op 10 april j.l. dat jeugdige geweldplegers vaker in gesprek gaan met slachtoffers. De organisatie Slachtoffer in Beeld kreeg vorig jaar 1200 aanvragen. 85% daarvan was van minderjarige daders.

Een van de daders zegt: 'Als ik mij destijds had kunnen inleven in mijn slachtoffers, had ik dat geweld nooit gebruikt.'

Ten slotte: bewust leven is een voortdurend leerproces. Het begint tussen je oren. Een persoonlijke keus voor een ander leven. En dan moet die persoonlijke keus vaak worden gevolgd door intensieve gedragstraining om de keus voor een nieuw leven ook in bewust gedrag om te zetten.

- budgetteren
- sociale vaardigheden
- delictpreventie
- je reflexen beheersen

Kort samengevat: Een stem verstaan die je zegt wie je bent en waartoe je geroepen bent. En antwoord geven en naar diep water gaan en leren je netten uit te zetten. En tegen de gewoonten in die je hebt ontwikkeld, nieuw gedrag aanleren.